

Högskolan Dalarna
Historia III
Uppsats 15 poäng

Aga, disciplin och fostran i den svenska folkskolan 1945-1959.

- En studie om 1947 års skoldisciplinutredning,
Skolöverstyrelsens direktiv i fostrans- och disciplinfrågor samt
hanteringen av frågan om skolagan i Tunabygdens lärarklubb.

Författare: Sakari Löppönen
Handledare: Lars Petterson
Datum för ventilering 11/2 2010.

ABSTRAKT

Denna historieuppsats (15hp) handlar om aga- och skoldisciplinsfrågorna i den svenska folkskolan. Undersökningens syfte är att granska hur disciplinsfrågorna i folkskolan hanterades före och efter agaförbudet på både nationell och lokal nivå. För att uppnå detta mål har i första hand tre olika källor använts, nämligen 1947 års skoldisciplinutredning, protokoll från Tunabygdens lärarklubb och dess studiecirkel samt Skolöverstyrelsens anvisningar till folkskolelärarna efter att agan hade förbjudits i folkskolan. Skoldisciplinutredningen kom som en följd av protesterna från lärarkåren och Skolöverstyrelsen till ett agaförbud. Disciplinutredningen kom inte fram till något agaförbud utan snarare fram till flera disciplinsfrämjande förslag. I Tunabygdens lärarklubb och dess studiecirkel bedrevs diskussioner som berörde aga, disciplin och fostran överhuvudtaget. Lärarklubben och folkskolestyrelserna i landet var emot ett agaförbud, men inte enbart för rätten i sig att få aga elever, utan också för att de var emot en stark centralstyrning som de upplevde fanns och som ifrågasatte lärarnas yrkesprofession. Skolöverstyrelsens anvisningar kom 1959, året efter agaförbudet och den handlade mycket om skolans och lärarnas fostrande uppgifter. Fungerande disciplin i klassen ansågs vara lika viktig som innan agaförbudet och det handlade om att ändra formerna för denna disciplin. För att upprätthålla ett fungerande disciplin ansåg Skolöverstyrelsen att det var oerhört viktigt att lära känna igen skolbarnet och dess hemförhållanden. För att kontrollera detta hade bl.a. lärare och skolläkare viktiga roller i hemmens hjälp att fostra barnen rätt, då tilltron till barnens föräldrar och uppväxtmiljö var låg från Skolöverstyrelsens sida.

Nyckelord: Skolaga, disciplinutredning, lärarklubb, Skolöverstyrelse.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	S.4
SYFTE	S.4
FRÅGESTÄLLNINGAR	S.4
MATERIAL, METOD OCH AVGRÄNSNINGAR	S.5
FORSKNINGSLÄGE	S.6
BAKGRUND	S.9
Brandt en aktiv agamotståndare	S.11
RESULTAT	S.13
1947 ÅRS SKOLDISCIPLINUTREDNING	S.13
Presentationen av skoldisciplinutredningen och dess resultat	S.16
TUNABYGDENS LÄRARKLUBB OCH DESS STUDIECIRKEL	S.20
Lärarklubbens studiecirkelsammanträde behandlar disciplinen i skolan	S.20
Sammanträden i Tunabygdens lärarklubb	S.22
Het debatt om aga med bl.a. Brandt som inbjuden gäst	S.23
SKOLÖVERSTYRELSENS ANVISNINGAR I DISCIPLINS- OCH FOSTRANSFRÅGORNA.	S.29
SLUTDISKUSSION	S.32
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	S.35

INLEDNING

I takt med att mina studier börjar närma sig slutet av lärarutbildningen har intresset för utbildningshistoria ökat. Som blivande lärare känns det mycket relevant att känna till åtminstone i stora drag om den utveckling som skett i den svenska skolan och om de gamla strukturer som har satt sina spår i dagens skola. Efter att ha läst lite (7.5hp) utbildningshistoria på högskolan tänkte jag spinna vidare på ämnet och inrikta mig in på fostransfrågor i folkskolan. Närmare bestämt kommer detta arbete att handla om de diskussioner som bedrevs då det blev känt att skolaga skulle komma att försvinna från den svenska folkskolan. Agan var inte tillåten i varken realskolorna eller läroverken längre och hade överhuvudtaget inte varit tillåten i flickskolorna.¹ Men i folkskolan fanns den kvar (till 1958²) och åsikterna om agan skulle få vara kvar där gick isär. Denna uppsats har ambitionen att se närmare på denna fråga. Vilka var försvarare och vilka var motståndare till skolaga? Vad använde respektive sida för argument för sina ställningstaganden. Denna uppsats handlar inte bara om aga utan också om fostran och disciplin i folkskolan. Den tar fasta på både hur aga- och fostransfrågorna hanterades från statligt håll dvs från skolkommissionens- och Skolöverstyrelsens sida före och efter agaförbudet, men också hur Tunabygdens lärarklubb hanterade dessa frågor. Tanken är alltså att hanteringen av disciplinsfrågorna genomgående ska finnas med i arbetet.

SYFTE

Undersökningens syfte är att granska hur disciplinsfrågorna i folkskolan hanterades före och efter agaförbudet på både nationell och lokal nivå under perioden 1945-1959.

FRÅGESTÄLLNINGAR

- Varför tillkom 1947 års skoldisciplinutredning? Vad kom den fram till i aga och fostransfrågorna och hur motiverade de sitt beslut?

¹ Qvarsebo. 2006. S 10.

² Qvarsebo. 2006. S 14.

- Hur hanterades och motiverades aga- och fostransfrågorna i Tunabygdens lärarklubb och dess studiecirkel och vad väckte dessa frågor för reaktioner bland klubbmedlemmarna?
- Hur hanterade Skolöverstyrelsen disciplins- och fostransfrågorna efter agaförbudet?

MATERIAL, METOD OCH AVGRÄNSNINGAR

I förhoppningen att kunna få fram en någorlunda helhetsbild om agadebatten använder jag mig i detta arbete av tre olika typer av källmaterial. 1947 års skoldisciplinutredning utfördes av skolkommissionen och används för att den ger en bild av de disciplinära problem som ansågs finnas i folkskolorna och vilka lösningar som ansågs behövas. Tunabygdens lärarklubb var en facklig organisation bestående av manliga lärare. Lärarklubben anser jag vara intressant för att den ger ett lokalt inslag på aga- och fostransfrågorna och för att den ger klarhet i de argument som lärarklubbens representanter hade. Avslutningsvis, som en lite mindre omfattande del, kommer också Skolöverstyrelses skrift ”*allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier*” från 1959 att användas. Denna finns med för att belysa om de nya direktiv som gällde i fostransfrågorna nu när agan var förbjuden. Detta arbete kommer alltså till största del handla om den diskussion som uppstod om agan skulle få vara kvar, samt om synen på skolans uppgifter i disciplins- och fostransfrågorna och inte om förbudet i sig. Som en del i bakgrunden finns det ett avsnitt om en agamotståndare. Denna del är med dels för att personen återkommer i mötesprotokollen för Tunabygdens lärarklubb och dels för att han tar upp mycket av de argument som motståndarna för agan hade då. Presentationsordningen i resultatdelen är att disciplinutredningen kommer först följt av Tunabygdens lärarklubb och sist behandlas Skolöverstyrelses anvisningar. Denna ordning är vald för att det bäst passar kronologiskt. Den observante läsaren märker nog att en del av materialet från lärarklubben finns med innan disciplinutredningen utkom, men jag placerar ändå disciplinutredningen först, för att den lyfte upp disciplinsfrågorna till dagordningen och bidrog troligtvis till många diskussioner, både allmänt och bland lärarklubbens medlemmar.

FORSKNINGSLÄGE

Jonas Qvarsebos doktorsavhandling *Skolbarnets fostran- Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962* behandlar som titeln antyder bl.a. aga och fostransfrågor i den svenska folkskolan. Den har ett nationellt perspektiv och utgår från en mängd skolutredningar där bland annat 1947 års skoldisciplinutredning och Skolöverstyrelsens skrift med anvisningar för undervisning och fostran är med.

År 1962 fattade riksdagen beslut om att en nioårig grundskola skulle införas för hela riket, dvs. den sk enhetsskolan, efter att skolan genomgått olika utredningar och även försöksverksamhet.³ Agan fanns endast kvar i folkskolan och det fanns alltså anledning att nå samsyn i fostransfrågor eftersom olika skolor hade olika metoder och man var på väg att införa en enhetsskola. Det är dock inte detta som är poängen med Qvarsebos bok. Han beskriver hur skolagan stod i konflikt mot enhetsskolans företrädare som ville se en demokratisk skola där alla barn behandlades lika. Skolagan utgjorde brännpunkten då olika synsätt som handlade om barn, skola och fostran möttes.⁴ Motståndarna till ett förbud av skolagan var främst folkskolelärarna, alla lärarsammanslutningar men också Skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen var i princip för ett agaförbud, men var emot ett omedelbart förbud eftersom de ville ha mera klarhet hur disciplinsfrågorna skulle lösas utan aga. Att disciplin krävdes var självklart, det var endast formerna som skulle diskuteras. Folkskolelärarna menade däremot att man inte kunde se aga som ett fysiskt straff utan att det var ett pedagogiskt legitimt instrument. Folkskolelärarna såg sig själva som folkbildare och kunde då inte hålla med om att aga var en våldshandling, för att detta då hade talat emot deras egen syn på sitt yrke. Qvarsebo betonar därför att förbudet för skolagan som trädde i kraft 1958 inte var ett skolpolitiskt beslut utan det var en konsekvens av lagändringen 1957, vilket innebar att aga kunde likställas med misshandel. Förespråkarna för skolagan kunde alltså inte längre motivera att detta var ett pedagogiskt instrument.⁵ Författaren beskriver också i stora drag om de förändringar som skedde i skolan och samhället kring mitten av 1900-talet.

³ Qvarsebo. S 9-10.

⁴ Qvarsebo. S 29.

⁵ Qvarsebo. S 84-85.

Skolkommissionen som hade varit motståndare till skolaga såg på den förflutna skoltiden som en mörk historia men hade en ljus syn på framtiden. Nyckelorden för dem var ord som demokrati, frihet och självständighet. Straff, tvång och aga hörde enligt dem till ett oupplyst samhälle. Qvarsebo lyfter fram den psykologiska vetenskapens betydelse som ansågs vara av yttersta vikt för att lära känna barnet så noga som möjligt. Med psykologin som grund skulle inte fostran handla om tvång och straff, utan skulle istället kännetecknas av utveckling, omsorg och vård. Qvarsebo menar ändå att trots att dessa nya ledord och denna inriktning, handlade det aldrig om att skolan skulle fungera utan disciplin. Det ansågs vara viktigt att det inte spårade ur i en frihet med beteenden som egocentrism och karriärism.⁶ I skolan växte den progressivistiska pedagogiken under samma tid. Det var en modern pedagogik som såg samhällets demokratisering som det viktigaste målet och ”skolpolitiskt” ställde den individen i centrum.⁷ Även den progressivistiska pedagogiken tog avstånd från aga.

Qvarsebo analyserar de nya direktiven av Skolöverstyrelsens skrift efter agaförbudet. Bl.a. menar han att den nya disciplinierungsstrategin var att genom förtroende och samverkan upprätthålla disciplinen och att det skulle ske mera dolt och på distans. Det idealiska förklarade Qvarsebo var att eleverna disciplinerade sig själva. Han menar att tilltron till barnens hemmiljö var låg från skolöverstyrelsens sida. ”Hemmet framträder i anvisningarna som ett potentiellt farlig plats där barnet riskerade att utsättas för negativ påverkan”.⁸ Det fanns en kritik mot den sk. gamla kadaverdisciplinen och disciplineringen behövde omformuleras för att vara användbar och det var viktigt att gå fram försiktigt.⁹

Gunnar Richardsons bok *Drömmen om en ny skola- Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950* tar upp flera aspekter i folkskolans utveckling som demokratisering och fri uppfostran. Det finns också ett stycke ägnat åt agadebatten som beskrivs som minst sagt livlig där bägge sidorna målade de andras ståndpunkter som extrema. De sk. fria uppfostrarnas försvarare förklarades bidra till ”slapphet, självsvåld och tygellöshet”, medan deras motståndare beskylldes för att vara ”rottingpedagoger” och att ”främja prygeluppfostran och

⁶ Qvarsebo. S 125-126.

⁷ Qvarsebo. S 170.

⁸ Qvarsebo. S 120.

⁹ Qvarsebo. S 120.

knektdisciplin”.¹⁰ Richardson menade att skilda attityder till agan i stor utsträckning, bottnade i en olik verklighetsuppfattning och i en olik människosyn.¹¹ Till agaförsvarearna räknades i första hand folkskolans lärarkår och de hade ett ganska stort folkligt stöd. Socialstyrelsen och medicinalstyrelsen tog däremot bestämt avstånd från aga. Richardson tar upp en mängd olika tidningsreferat där de flesta tar avstånd från skolaga.¹² Hans beskrivning om agadebattens gång, deltagarna och argumenten för och emot är i stort jämförbara med Qvarsebos beskrivningar, bortsett från en viktig aspekt som Qvarsebo tar upp men inte Richardson. Qvarsebo poängterade att lagändringen 1957 som innebar att aga likställdes med misshandel sopade folkskolelärarnas resonemang om aga som ett pedagogiskt instrument under mattan. Detta lagändring var alltså enligt honom avgörande för att agaförbudet uppstod. Richardson är inte lika tydlig i sin analys. Han skriver att det av ”olika skäl” dröjde till 1958 innan agan uttryckligen förbjöds i folkskolestadgan, men att den stora agadebatten i slutet av 1940-talet och i början av 1950-talet banade vägen för denna reform. Han ansåg också att planerna att införa en enhetsskola påverkade i högsta grad att skolagan försvann, eftersom realskolan skulle förenas med folkskolan och det inte var möjligt att införa aga i en skola som inte tillämpade aga överhuvudtaget. Däremot nämner inte Richardson lagändringen från 1957 alls, vilket var Qvarsebos viktigaste argument till varför skolagan till slut försvann.

¹⁰ Richardson. 1983. S 105.

¹¹ Richardson. 1983. S 110.

¹² Richardson. 1983. S 114-117.

BAKGRUND

”Stiftelsen för förvaltning av SAF:s tillgångar” (Sveriges allmänna folkskolläraryörening), har finansierat den sjätte boken i serien *Svenska folkskolans historia*, som behandlar åren 1942-1962.¹³ SAF bildades år 1880 och skulle enligt stadgan ”arbeta för den svenska folkskolans och folkbildningens höjande, för enhet och god anda inom lärarkåren och för förbättring av lärarnas ställning i allmänheten.”¹⁴ SAF bestod av en mängd kretsföreningar i hela Sverige och dess högsta beslutande och förvaltande organ var centralstyrelsen. År 1942 kom ombudsmötet att bli föreningens högsta beslutande myndighet som bl.a. utsåg centralstyrelse och skulle ta ställning till inlämnade motioner. Ombudsmötet bestod av valda representanter från kretsföreningarna och de samlades vartannat år. SAF:s arbetsområde var undervisningsfrågorna, lärarutbildningen, skolans organisation, alla lärarkårens ekonomiska frågor mm.¹⁵ Inom SAF ingick tre lärarförbund, Sveriges folkskolläraryörelse, Sveriges folkskolläraryörelse och Sveriges småskolläraryörelse.¹⁶

Sveriges folkskolläraryörelse bildades år 1920. Förbundet hade till uppgift att arbeta för sina medlemmars ”rättsliga och ekonomiska intressen” och de arbetade för lärarutbildningens förbättring. Förbundet vände sig till manliga folkskollärare och till manliga elever vid folkskolseminarierna. Anledningen till bildandet var enligt förbundet att de ”ville skapa ett modernt fackligt förbund och en effektivare organisation”, än det gamla SAF. Den högsta instansen inom förbundet var kongressen, bestående av i regel 70 ombud som valdes av förbundskretsarna. Kongressen i sin tur utsåg styrelsen till förbundet. De lokala förbundskretsarna träffades i regel varje höst och vår och diskuterade bl.a. om löner, yrkesfrågorna och andra lokala skolfrågor, samtidigt som de var ”kontakt- och remissorgan i förbundsledningens verksamhet.” Som ett komplement till denna kretsverksamhet uppstod lärarklubbarna. I slutet av 1940-talet fanns det närmare 200 lärarklubbar runt om i landet. I deras möten diskuterades det främst om olika pedagogiska och fackliga frågor.¹⁷

¹³ Fredriksson, red. *Svenska folkskolans historia*. 1971. Förorden, Sidan V.

¹⁴ Widen. 1971. S 326-327.

¹⁵ Widen. 1971. S 327-328.

¹⁶ Widen. 1971. S 328-338.

¹⁷ Widen. 1971. S 330-331.

I boken *Svenska folkskolans historia* redogörs också om de tre lärarförbundens ställning till förslaget om agans avskaffande. I ett gemensamt yttrande framhävde förbunden att disciplinfrågan var ett ”omfattande problemkomplex” och skulle inte lösas med ett agaförbud. De menade också att möjligheten till att användningen av aga fungerade i de flesta fall i ett förebyggande syfte, så att det inte behövdes användas. Vidare ansåg de att det var orimligt att ”varje form av handgriplighet” skulle betecknas som aga, då en lärare måste ”kunna skydda elever mot övergrepp av andra elever”. De tre förbunden ville istället för förbud att sk. positiva åtgärder skulle införas, där det mest angenäma beskrivs vara minskningen av klasstorlekarna. Om ett agaförbud skulle införas behövdes ”andra medel för tillrättavisning ställas till skolans disposition. Förbunden ville också att klasser för svåruppfosttrade elever skulle införas, likaså ”en allmänt införd psykisk barnavård”.¹⁸

Göran Sparrlöfs doktorsavhandling *Vi manliga lärare- Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920-1963* granskar SAF och de tre lärarförbunden mera kritiskt. Till skillnad mot de två tidigare förbunden, Sveriges folkskolläraryrkesförbund (grundat 1906) och Sveriges småskoleläraryrkesförbund (grundat 1918)¹⁹ var SAF oroliga för att bildandet av ett manligt lärarförbund skulle direkt leda till motsättningar inom SAF. De två läraryrkesförbunden ansågs inte utgöra något hot, utan de ”var lojala mot den allmänna föreningen och dess program”.²⁰ En stark anledning till bildandet av Sveriges folkskolläraryrkesförbund och en ständigt aktuell tvist var lönefrågan, då läraryrkesförbunden jobbade för lika lön, medan folkskolläraryrkesförbunden ansåg att männen var förtjänta av en högre lön av en rad olika anledningar. I denna fråga var de klart missnöjda med SAF:s agerande.²¹ Sparrlöf förklarar att under åren 1933-1946 bedrevs en lång rad av förhandlingar om hur de organisatoriska förhållandet mellan SAF och de tre lärarorganisationerna skulle se ut. Målsättningen var enligt honom att de kunde uppträda enligt utåt.²² (Agafrågan ett sådant ex. Se föregående sida, min anm.). Dessa sk. konsolideringsförhandlingar ledde till att det gamla

¹⁸ Widen. 1971. S 374-376.

¹⁹ Sparrlöf. 2007. S 11.

²⁰ Sparrlöf. 2007. S 46.

²¹ Sparrlöf. 2007. S 43-54.

²² Sparrlöf. 2007. S 145.

SAF upplöstes 1946 och en ny organisation konstituerades och fick namnet Federationen Sveriges allmänna folkskolläraförbundet. I organisationen ingick de tre lärarförbunden som var kollektivt anslutna medlemmar i det nya SAF. Till skillnad mot det gamla SAF var den nya organisationen ett samarbetsorgan bestående av fem medlemmar från varje lärarorganisation och de hade vetorätt mot varandra. Detta innebar alltså att Federationen SAF inte kunde agera fackligt på egen hand.²³ Överhuvudtaget beskriver Sparrlöf året 1946 som en vändpunkt då konflikterna avtog, i alla fall var detta tydligt i Folkskollärarnas tidning, där debatten tystnade och ett samarbete mellan de tre folkskolläraförbunden inleddes. Han menar att i detta klimat uppstod tanken om en sammanslagning av de tre lärarförbunden, men det skulle dröja till 1963 innan sammanslagningen var ett faktum.²⁴

Brandt en aktiv agamotståndare

Brandt var en före detta lärare och folkskoleinspektör²⁵ och en aktiv motståndare av agaanvändning i skolan. Bland mötesprotokollen framgår det att han ofta skrev insändare till tidningarna och han har också skrivit en text med namn "Bort med kroppsagan" som här behandlas lite kort. Brandt vände sig mot folkskolestadgans formulering angående kroppsagan att läraren skulle "fästa avseende å den felandes sinnesart, ålder och kön samt förfara med lugn besinning och kärleksfullt allvar".²⁶ Å ena sidan menade han att läraren slog oftast för att han blev arg, att annars skulle han inte slå alls. Å andra sidan ifrågasätter Brandt om inte agan utförd lugnt och kallblodigt var sämre sett från uppfostringsynpunkt än den aga som läraren delade ut hastigt för att han var arg. Detta ansåg han vara mycket ovanligt och menade att eleven skulle ha svårt att förstå att en vuxen person använde kroppsaga fast han var lugn och kunde ha behärskat sig.²⁷ Han tog upp tre egna fall från sin lärartid där han hade agat elever. Han menade att alla de tre fallen gick att motivera för men att han försvarade dem inte, "vad jag eventuellt vann i tillfällig dressyr förlorade jag i uppfostringsvärde".²⁸ Han ansåg att det var självklart att när barn inte godtog avsikten med straffet var det helt förfelat. Vidare

²³ Sparrlöf. 2007. S 164-165.

²⁴ Sparrlöf. 2007. S 169.

²⁵ Brandt. Bort med kroppsagan. 1938. S 16.

²⁶ Brandt. 1938. S 2.

²⁷ Brandt. 1938. S 2-3.

²⁸ Brandt. 1938. S 9.

betonade han att det var en eländig ”vedergällningspsykologi” att barnets fel och förseelser alltid skulle efterföljas av straff och att mycket av positiva åtgärder som gladare och vänligare skolanda och behandling av barnen och självverksamhet skulle göra många straff onödiga.²⁹ Brandt gick stundtals mycket hårt fram i sin text, ex med ett uttryck som ”Av pryglad ungdom kan inte annat bli än människovrak”.³⁰ I ett annat exempel jämförde han modern djurdressyr med aga och lyfte fram att i djurdressyr användes inte aga, men att det med människor inte var så noga.³¹ Brandt ansåg att folkskolan hade mycket bra lärare och att problemen i de flesta fall kom hemifrån. Han poängterade avslutningsvis att frågan om aga hade ”fallit framåt” och att sanningen skulle segra.³²

²⁹ Brandt. 1938. S 9-10.

³⁰ Brandt. 1938. S 5.

³¹ Brandt. 1938. S 12.

³² Brandt. 1938. S 16.

RESULTAT

1947 ÅRS SKOLDISCIPLINUTREDNING

Detta kapitel handlar om 1947 års disciplinutredning och anledningen till att den blev till och vad utredningen kom fram till. Disciplinutredningen var en följd av skolkommissionens förslag på ändringar i folkskolestadgan. Den viktigaste ändringen som 1946-års skolkommission ville åstadkomma var att avskaffa kroppslig bestraffning av alla slag.³³ Detta ställningstagande föranledde en massiv kritik och diskussioner utbröt från flera olika håll. De som hade uttalat sig vara positiva till en lagändring som skulle innebära ett agaförbud, var medicinalstyrelsen, ca tre fjärdedelar av folkskoleinspektörerna, Stockholms folkskoleledning, folkskolestyrelsen i Norrköping samt skandinaviska föreningen för praktisk psykologi. Kritiska till skolkommissionens förslag var ungefär en fjärdedel av folkskoleinspektörerna, Göteborgs allmänna folkskolestyrelse, skolstyrelserna från Malmö, Helsingborg och Gävle, alla lärarsammanslutningar och skolöverstyrelsen. Skolöverstyrelsen ville ha fortsatta utredningar innan ett agaförbud var tänkbart medan lärarkåren ansåg att förbudet inte alls skulle genomföras. Eftersom förslaget om ett agaförbud fick en enorm kritik från viktiga aktörer som lärarkåren och Skolöverstyrelsen, bestämde ecklesiastikministern ”att hela frågan om disciplinära åtgärder mot lärjungar i folkskolan hänskjutes till utredning genom särskilda sakkunniga.”³⁴ Det bestämdes att utredningen skulle ledas av folkskoleinspektören Martin Liander, rektorn från folkskoleseminariet Rikard Lindahl, folkskolelärarinnan Nina Spångberg och folkskolläraren Birger Dahlström där den förstnämnda var ordförande.³⁵ Innan jag går närmare in på resultatredovisningen från disciplinutredningen följer här en närmare beskrivning av de reaktioner som följde efter skolkommissionens förslag.

Skolöverstyrelsen var principiellt mot förekomsten av aga, men ville utreda vilka slags disciplinära problem som fanns på varierande åldersstadier i flick- pojke och samklasserna. De

³³ 1947 års skoldisciplinutredning. SOU (statens offentliga utredningar). 1950:3. S 12.

³⁴ SOU, 1950:3. S 8.

³⁵ SOU, 1950:3. S 7.

ville reda ut hur problemen skiljde sig under olika befolknings- och organisationsförhållanden och vid olika klasstorlekar. Skolöverstyrelsen ville också att undersöka vilka sk. korrektionsmetoder var att föredra och ansåg att det var lämpligt att vissa skolor och skoldistrikt skulle prova ett tillvägagångssätt i disciplinfrågor som förutsatte att kroppssaga inte fick förekomma.³⁶ Lärarkårorganisationerna var kritiska att skolkommissionen hade kommit med detta förslag samtidigt som det pågick utredningsarbete ”i olika angränsande frågor”. En folkskoleinspektör påtalade att om det skulle utfärdas en särskild lagstiftning som inte hängde ihop med planeringen av folkskolans mål i stort ansåg han att det skulle vara ett ”uttryck för bristande förtroende för folkskolans lärare.”³⁷

Styrelserna för Sveriges folkskole-, folkskolläraryrkesförbundet och småskolläraryrkesförbundet hade invändningar mot att skolkommissionens förslag hade för detaljerade och ibland också självklara bestämmelser hur läraren skulle agera. Som exempel på detta nämndes att läraren skulle främja trivsel och arbetsglädje i skolan och korrigera eleven genom samtal. Styrelserna ansåg också att ordet kamratskap skulle utgå och ersättas med uttrycket ”ett på förtroende grundat förhållande”. Detta motiverades med att lärarens ställning i skolan byggde på upprätthållandet av en auktoritet. Även om den innehöll gemenskap och förtroende mellan lärare och elever skulle det inte kunna karaktäriseras som kamratskap. De var också kritiska till hur de skulle behöva sköta ”rättelsen” av eleverna framöver och ansåg det vara viktigt att straffet kom direkt efter förseelsen för att barnet skulle förstå sammanhanget. Nu trodde styrelserna att det skulle bli mycket blankettskrivande i frågor som de redan kunde styra upp. De menade att denna paragraf var liksom hela lagförslaget ”...till sin anda sådan, att läraren, då det gäller rättelse av sköteslösa och vanartiga elever,” skulle bli ställd utanför och tvingad att vända sig till högre instanser i frågor de klarade att hantera själva.³⁸

En av folkskoleinspektörerna ansåg att argumentet om att folkskolan kunde ta bort skolaga eftersom inte fortsättningsskolorna och läroverken hade det som felaktig. Han förklarade att fortsättningsskolornas elever i regel var sammansatta i mindre grupper och att de fick ägna sig åt praktisk arbete som fångade deras intresse starkt och trodde att där fortsättningsskolorna

³⁶ SOU, 1950:3. S 16.

³⁷ SOU, 1950:3. S 17.

³⁸ SOU, 1950:3. S 17-18.

arbete bedrevs i stora avdelningar och på ett liknande sätt som i folkskolan, fanns nog svårigheter också. Jämförelsen med läroverken såg han som helt felaktig och motiverade det med att dessa skolor jobbade med ”ett utvalt klientel, där hemmens starkaste önskan är att lärjungarna skall få fortsätta i skolan och uppnå goda resultat.”³⁹ Han förklarade vidare att läroverken hade korrektionsmedel som inte var möjliga att använda i folkskolan eller betydelselösa. Han förklarade inte vad detta korrektionsmedel var, men han måste ha syftat på läroverkens möjlighet att ”skicka bort vanartiga lärjungar” som Malmös folkskolestyrelse uttryckte det⁴⁰. Denna sk. relegationsrisk, alltså möjligheten för läroverken att flytta en elev från dem till folkskolan bidrog enligt folkskolestyrelsen i Helsingborg till att förebygga allvarligare förseelser.⁴¹

Flera folkskolestyrelser ansåg att de medicinska synpunkterna hade fått för stor betydelse vid ställningstagandet om problemen med agan i folkskolan. Styrelserna poängterade att den överlägset största andelen av barn var normala och att ett letande efter arvsfaktorer, miljöförhållanden och psykiska skador som utgångspunkt skulle kunna skymma bort den personliga ansvar som samhället kunde kräva av medborgarna och som skolan skulle fostra till. Styrelserna saknade också bevis på att ”normala barn skulle fara mera illa av lämpligt avpassad aga än av andra påtryckningsmedel i uppfostrande syfte”.⁴² Göteborgs allmänna folkskolestyrelse lyfte också fram att den ojämförligt största gruppen av barn var normala och att deras brister i disciplin inte fick i onödan tolkas som ”psykiska sjukdomstillstånd”. De menade att skolläkaren fått ett ökat inflytande, vilket hade bidragit till att enkla uppfostringsfrågor hade blivit betraktade som ”själslig ohälsa”. Ett vanligt uttryck för detta menade styrelsen att var att kalla vanliga förseelser i skolan för beteenderubbningar.⁴³

³⁹ SOU, 1950:3. S 20.

⁴⁰ SOU, 1950:3. S 20.

⁴¹ SOU, 1950:3. S 21.

⁴² SOU, 1950:3. S 21.

⁴³ SOU, 1950:3. S 22. Jämför Qvarsebo, S 110.

Presentationen av skoldisciplinutredningen och dess resultat.

1947 års skoldisciplinutredning var en mycket omfattande undersökning där det deltog totalt över 4000 folkskole- och småskolelärare. 47% av deltagarsvaren kom från städerna och 53% från landsbygden.⁴⁴ Deltagarna fick svara på en enkät bestående av 24 frågor. Av utrymmesskäl presenteras inte samtliga svar, men i alla fall i stort vad undersökningen handlade om och viktiga resultat från den. Frågorna handlade bl.a. om anledningar till och åtgärder mot störningar i klassen, hur omfattande störningarna var och hur de skulle kunna minskas. Vad lärarna ansåg om samarbetet mellan skolan och hemmet efterfrågades och likaså vad skolan ansåg om samarbetet med barnavårdsnämnden och skolan. Utredningen ville även att lärarna skulle definiera vad som räknades som kroppsaga och vad som inte kunde hänföras till kroppsaga. Om agan frågades också om den kunde tas bort från undervisningen ”utan avsevärt men för uppfostran och undervisning” och på vilka villkor agan kunde förbjudas. Till sist ville utredningen veta om lärarna ansåg att den offentliga diskussionen i uppfostringsfrågor hade haft inverkan på föräldrarna och därmed också på barnens uppfostran.⁴⁵

Om agafrågan framgick det i undersökningen att 78% av storstädernas lärare ville ha kvar agan och 13% ville ha bort den. Motsvarande siffra i landsbygden var 61% för att bevara agan och 25% för ett borttagande.⁴⁶ 82% av lärarna ansåg att till aga räknades bestraffning med rotting eller ris. 45% räknade dit också örfil och några ur den gruppen hade också skrivit luggning och ruskning. Ett litet antal lärare hade definierat aga som all kroppslig beröring som syftade till att framkalla smärta.⁴⁷ Som en separat del i denna undersökning deltog också statens inspektörer, totalt 52 stycken. De fick förklara i hur många fall läraren hade blivit anmäld och varnad för att de använt för hård aga under de senaste tio åren. 18 av inspektörerna hade inga anmälningar om missbruk att rapportera under denna period. De övriga 34 inspektörerna redovisade sammanlagt för 114 fall och av dessa fall var 77 antingen ”obefogade” eller varit ”av en sådan art” att det inte hade lett till någon åtgärd. Av de 37 fall som hade hamnat inom respektive skolstyrelsens behandling hade 27 slutat med en sk.

⁴⁴ SOU, 1950:3. S 29.

⁴⁵ SOU, 1950:3 S 122-125.

⁴⁶ SOU, 1950:3 S 45. Procentandelen som saknas (från 100%) hör till gruppen som inte har svarat på frågan.

⁴⁷ SOU, 1950:3 S 45.

föreställning eller förmaning från skolstyrelsens sida. I tio fall hade varning tilldelats under denna tioårsperiod och fem av fallen hade lett till att läraren avstängts från vidare tjänstgöring pga. ”konstaterad psykisk sjukdom”.⁴⁸

På frågan om vad som orsakade störningar i klassrummet ansåg 88% av lärarna bero på störande prat vilket beskrivs som ett uttryck för dålig arbetsdisciplin. 66% av deltagarna hade angett något av följande som störande för undervisningen, ”allmän lättja, för sen ankomst eller slarv med ålagda uppgifter”. 60% menade också att ”ohörsamhet” var ett störningsmoment i klassrummet. Bland andra störningar i klassrummet nämns bl.a. ”nonchalans och uppstudsighet, upprepad glömska... översitteri mot skolkamrater” mm. Den vanligaste åtgärden mot dessa störningar var tillsägelse eller enskilt samtal, 88%. Lärarens näst vanligaste åtgärd var att ta kontakt med hemmet antingen muntligt eller skriftligt genom en anteckningsbok. I vissa svårare fall vände sig läraren till överläraren, skolrådet, barnavårdsnämnden eller rådgivningscentralen. Olika sätt som läraren ibland utnyttjade för att upprätthålla disciplinen var bl.a. ständig sysselsättning och platsbyte. Mera tillfälliga lösningar beskrivs som poängtavlan, utvisning ur klassrummet och förbud att delta i ”nöjesbetonad sysselsättning”. Agan beskrivs som den sista åtgärden som hade använts. Undersökningen ger inte svar på hur ofta agan användes, för hit räknades lärarens hela tjänstgöringstid vilket naturligtvis skiftade mycket. Totalt hade 13% av deltagarna någon gång agat med ris eller rotting och om all kroppslig beröring räknades som aga var motsvarande siffra 39% av de tillfrågade lärarna.⁴⁹ Lärarna fick också en fråga om störningarna hade ökat eller minskat i klassrummen de senaste åren. 61% ansåg att störningarna hade ökat och 6% av lärarna ansåg att det hade minskat. 11% hade inte märkt någon skillnad och 22% lämnade frågan obesvarad. Av dem som ansåg att störningarna hade ökat, angav 86% bero på försämrade uppföstran i hemmen, vilket förklarades bl.a. med att det var vanligt att bägge föräldrarna arbetade, hemmets auktoritet var undergrävd och att det stora barnantalet i vissa tätorter ledde till ”flockmentalitet” hos barnen. Andra bidragande orsaker till att störningarna hade ökat beskrevs av en del lärare bero på en mängd olika intressen eleverna hade utanför

⁴⁸ SOU, 1950:3 S 47.

⁴⁹ SOU, 1950:3 S 31.

skolan som radion, filmen, föreningslivet och veckopressen.⁵⁰ På en fråga om den offentliga diskussionen genom radio och press i uppfostringsfrågor hade haft någon inverkan i uppfostringsfrågor, menade 52% av deltagarna att den hade haft dålig inverkan. 7% ansåg att inverkan hade varit god, 27% fann ingen märkbar skillnad och 14% lämnade frågan obesvarad. I storstäderna ansåg hela 70% av den offentliga diskussionen hade varit skadlig jämfört med lärarna från landsbygden där 40% ansåg att den offentliga diskussionen hade varit skadlig.⁵¹ Att döma av utredningens resultat ansågs disciplinsproblemen vara större i storstäderna än på landsbygden och där förespråkades också lite hårdare tag generellt. I storstäderna ville ex 78% ha kvar agan jämfört med 61% av lärarna från landsbygden⁵². När det gällde inrapporterade fall av förseelser bland eleverna som stöld, skolk, skadegörelse, ligabildning mm. hade storstäderna genomgående högre procentandel anmälningar än landsbygden.⁵³ Av storstädernas lärare ställde sig 39% av lärarna positiva till möjligheten att flytta en elev till en annan skola och 50% ville ha möjlighet att kunna flytta en elev till en speciell uppsamlingsklass. Motsvarande siffror för landsbygden var 26% för byte av skola och 38% var positiva till iden med uppsamlingsklass.⁵⁴

Även om disciplinutredningen tillsattes som en följd av protesterna mot ett direkt avskaffande av kroppsagan, framkommer det ändå tydligt av stadsråd Weijnes yttrande till stadsrådsprotokollet att det fortfarande var tänkt att agaförbudet skulle genomföras. Han skrev att utredningen skulle vara så allsidig som möjligt men också att ”utredningens syfte är att avskaffa kroppsagan som disciplinärt medel i folkskolan.” Utredningen skulle också ”klarlägga den ifrågasatta reformens förutsättningar och konsekvenser ur skilda synpunkter”.⁵⁵ Disciplinutredningen följde inte stadsråd Weijnes anvisningar fullt ut för i utredningen föreslås inte att agan skulle avskaffas. En ändring i folkskolestadgan som föreslogs av disciplinutredningen var att ta bort uttrycket om att aga fick utdelas ”vid förseelse av svår beskaffenhet” från agaparagrafen. Till detta uttryck räknades allvarligare förseelser som stöld, skadegörelse, långvarigt skolk, sexuell vanart mm. Dessa förseelser

⁵⁰ SOU, 1950:3 S 37.

⁵¹ SOU, 1950:3 S 38.

⁵² SOU, 1950:3 S 45.

⁵³ SOU, 1950:3 S 39.

⁵⁴ SOU, 1950:3 S 35.

⁵⁵ SOU, 1950:3 S 8. Se även Qvarsebo, S 74.

ledde inte sällan till långa utredningar och då ansåg utredningen inte att aga var det rätta sk korrektionsmedlet för dessa problem.⁵⁶ I utredningen frågades hur lärarna ställde sig till speciella uppsamlingsklasser för förflyttning av elever som störde konstant och majoriteten av av antalet lärare, 1876 mot 1040 var positiva till en sådan lösning. I utredningens avslutande del med en sammanfattning av förslagen och förslag till åtgärder var disciplinutredningen skeptiska till detta förslag, men föreslog ändå en prövning av uppsamlingsklasser. Dels ville de göra det för att förslaget kunde väntas ge folkskolan lättnader med att klara disciplinen och dels för att hela iden med uppsamlingsklasser beskrevs som relativt okänd i Sverige. Ett annat förslag till disciplinspåföljd som kom från utredarna själva var korttidsförvisning, vilket innebar att läraren kunde skicka bort en elev omedelbart från skolan ”som inte med enklare medel kan föras tillräta” i högst fem dagar. Hemmet skulle då underrättas och en anmälan till överläraren göras på samma gång. Korttidsförvisningen ansåg utredningen kunna fungera som avskräckande exempel för både föräldrar och eleven om den användes på rätt sätt. Utredningen föreslog en prövning av såväl uppsamlingsklasser som korttidsförvisning.⁵⁷

Sammanfattningsvis kom disciplinutredningen fram till att aga skulle fortsatt få användas, som sista utgångsväg. Aga fick inte alls användas vid fel som ansågs bero på ”bristande fattningsgåva, eller kroppslig svaghet hos barnet” och agan fick inte heller orsaka skada.⁵⁸ Var gränsen gick för skada definieras inte. Disciplinutredningen ville bl.a. följande ändringar genomförda. Barnantalet per läraravdelning skulle minskas så fort som möjligt. Skolkuratorer behövde anställas för att underlätta samarbetet mellan skolorna och barnavårdsnämnderna. Disciplinutredningen föreslog också att frågan om kroppsgagan skulle tas upp vid ett senare tillfälle i samband med enhetsskolans genomförande. Dock skulle detta få ske inom de närmaste sju åren som var avsedda för prövning av de nya disciplinsförslagen, korttidsförvisningen och uppsamlingsklasserna.⁵⁹

⁵⁶ SOU, 1950:3 S 112.

⁵⁷ SOU, 1950:3 S 114-115.

⁵⁸ SOU, 1950:3 S 116.

⁵⁹ SOU, 1950:3 S 116.

TUNABYGDENS LÄRARKLUBB OCH DESS STUDIECIRKEL

Denna del av arbetet bygger till största del på mötesprotokoll från Tunabygdens lärarklubb och dess studiecirkel. Under åren 1944-1946 bedrevs studiecirkelsammanträden, som enligt protokollen verkar ha haft i stort sett samma medlemmar som lärarklubben. Enligt stadgan för Tunabygdens lärarklubb hade klubben till uppgift att samlas med medlemmarna till diskussioner i pedagogiska och kårpolitiska frågor. Verksamhetsområdet var Borlänge och Stora-Tuna med angränsande skoldistrikt. Klubben var öppen för alla betalande, manliga folkskolelärare som tillhörde Sveriges folkskolläraförbund.⁶⁰

Lärarklubbens studiecirkelsammanträde behandlar disciplinen i skolan.

Detta sammanträde började med att en av studiecirkeldeltagarna höll ett inledningsanförande om disciplinen i skolan som han ansåg vara helt nödvändig för att kunna bedriva ett lyckat arbete överhuvudtaget. Han menade att denna disciplinära förmåga hos läraren var nödvändig, men disciplinen fick inte överdrivas så att den hindrade arbetet från att bli lustbetonat. Om undervisningen var intressant, var disciplinfrågan löst. Inledaren ansåg att riktigt god disciplin kunde ingen lärare framkalla utan fem egenskaper nämligen, välvillighet och vänlighet mot sina elever. Läraren skulle också vara bestämd, behärskad och barnkär. ”Allt som ger färg och innehåll åt undervisningen främjar disciplinen.”⁶¹ Vidare ansågs det vara viktigt att läraren var intresserad av sitt ämne, annars skulle undervisningen kunna bli värdelös. Vissa lärare hade enligt inledaren en medfödd förmåga att på ett bra sätt upprätthålla disciplinen, medan andra fick jobba hårt för att skaffa det. I detta inledningsanförande nämner han också om bestraffning. Det var viktigt för läraren tog reda på om barnet var friskt eller kunde vara sjuk. Vad som skulle bestraffas ansåg han var i ”...högsta grad humanitär omdömessak hos läraren.”⁶² Inledaren menade också att skrämman om gud var helt fel. Han ställde frågan om kroppssaga är fysisk misshandel och menade att det väl kunde vara det, men att det också kunde vara ett helt naturligt sätt att behandla begåvna fel. Han påpekade att äga kunde

⁶⁰ Tunabygdens lärarklubb. Stadgar F I: I. (Datumuppgifter saknas). Volym 2.

⁶¹ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶² Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

vara direkt skadligt om exempelvis någon blev misshandlad av någon som stod nära och detta skulle påverka relationen. Andra synpunkter som kom fram i inledningsanförandet var bl.a. vikten av att barnet skulle få kärlek i hemmen. Då skulle det barnet sannolikt inte bli kriminellt. ”Uppfostran skall bl.a. förvandla det egna kärleksbehovet till ett kärleksutgivande”.⁶³ Han ville se naturliga straff för begångna fel. Förstörd egendom skulle ersättas och dåligt utfört arbete skulle göras om. Han trodde på vare sig moraliseringar eller förmaningar. Den sk. yttre disciplinen var bra, men skulle ses som ett hjälpmedel för karaktärsfostran som han uttryckte var inre disciplin eller självdisciplin och avslutade sitt tal med att säga att ”Barnen skola smittas av den goda andan. I skolan och i hemmet.”⁶⁴

Efter detta inledningstal var det en allmän diskussion där den första personen att fatta ordet poängterade hemmets betydelse för barnets uppträdande i skolan. Aga skulle användas väldigt lite. Läraren skulle vara ”kamraten i katedern”,⁶⁵ men med måtta. En av studiecirkelmedlemmarna undrade vad inledaren menade med moraliserande och ansåg själv att det behövdes sederegler. Han frågade varför inte sk. milt våld fick användas och menade att agan hade för skolan nästan blivit en syndfråga. Vidare förklarade han att ”våld måste betyda detsamma som ett fysiskt hindrande av någons fria rörelse”.⁶⁶ Han menade att samma personer som i vissa fall förklarade sig ta avstånd från våld, förespråkade det i andra fall. Ytterligare åsikter som kom fram i cirkelsammanträdet var att aga i vissa situationer var nödvändig, att karaktärsfostran handlade om att få fram goda vanor bland eleverna och att lärarnas uppgift var ”att bibringa...allmänt medborgerligt vett och hut” för eleverna.⁶⁷

I ett senare möte diskuterades lärarens uppfostringsuppgifter och även denna gång med samma upplägg med inledningstal och sedan allmän diskussion. Inledaren betonade att lärarens uppgift var inte enbart att förmedla kunskap, utan också i allra högsta grad agera som uppfostrare. Han ville inte att det skulle ställas för höga krav på barn, för att det redan ställdes mycket krav på barnen från olika håll och nämner krav som flit, ordning, punktlighet, renlighet mm. Han ansåg att det var lärarpersonligheten som bestämde resultaten. Vidare

⁶³ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶⁴ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶⁵ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶⁶ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶⁷ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

uppkom det att barn skulle få ha rätt till att vara barn och att man kunde vara en bra människa även om man inte var bra i rättstavning. Andra råd som kom fram i inledningstalet var bl.a. att vara tålmodig och hänsynsfull, vara vänlig mot barnen och se på dem som människor och inte som betygsobjekt. Inledaren poängterade att ”Vi måste bort från fruktan och skrämselfaktik och istället sätta kärlekens vattustämpel på all vår uppfostran”.⁶⁸

I den efterföljande diskussionen nämndes bl.a. följande. Lärare skulle framförallt vara pojkarnas förebilder och vara naturligt vänlig. En annan undrade om lärarna hade råd att avstå den strikta skolordningen. Det gällde att kombinera disciplin och kärlek inte att sätta dem i ett motsatsförhållande. I diskussionen togs ett annat ärende också upp som inte direkt hörde ihop med inledningsanförandet, nämligen om ”en viss hr B:s vissa skrivelser...”.⁶⁹ Några av medlemmarna hade tydligt blivit irriterade över Brandts skrivande i tidningarna om agafrågan och tre av lärarmedlemmarna skulle svara honom med en likande gemensam skrivelse, trots att de rådde delande meningar i början om det är värt att gå i tidningspolemik. De som motsatte sig detta förslag från början var rädda att lärarna skulle för allmänheten kunna ”framstå som sadist, och hr B. ta hem poängen”.⁷⁰

Sammanträden i Tunabygdens lärarklubb

Tunabygdens lärarklubb samlades bl.a. för att diskutera agafrågan lite kort inför en stundande debatt som skulle äga rum senare under samma månad. I protokollen sammanfattades åsikterna kortfattat. En av lärarmedlemmarna ansåg att det var ”farligt för lärarkåren” om agagivningen kriminaliserades, medan en annan menade att proportionerna för agadiskussionen var förvridna, att agan endast var en säkerhetsventil. En av medlemmarna av lärarklubben menade istället att bråk berodde på fel, att felet behövde sökas och löstes inte av aga. En åsikt var att agafrågan överhuvudtaget inte skulle diskuteras offentligt eftersom folk då skulle tro att lärarna ville ge stryk. En annan menade att man inte fick göra likhetstecken mellan våld och aga. Den sista talaren menade att alla lärare var emot aga med ville ändå ha

⁶⁸ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁶⁹ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 23/4 1945.

⁷⁰ Tunabygdens lärarklubbs studiecirkel. 12/11 1945.

kvar den som en sista utväg.⁷¹

Het debatt om aga med Brandt och doktor Hejenstedt som inbjudna gäster.

Detta sammanträde beskrivs som mycket laddad. Detta berodde inte endast på att Brandt var en agamotståndare, utan det som har retat upp en stor del av lärarklubben var att han ofta hade skrivit insändare till tidningen. Detta sammanträde inleddes av Ahlzen från lärarklubben som hade en del frågor och synpunkter att framföra till Brandt. Han menade att lärarkravet om mindre klasser, fler skolpsykologer och specialklasser behövdes verkställas först innan agan kunde förbjudas helt. Att diskutera aga var bra, men han undrade varför den skulle ryckas ur sitt sammanhang och varför ”piska upp en sådan känslostorm, ofta utan saklighet”⁷². Vidare menade han att aga var mycket sällsynt. Han undrade också vad som var den rätta definitionen på aga, att det var juridiskt svårt att dra en klar gräns. Han berättade att enligt de tillfrågade var aga ris eller rotting. Svår aga kunde räknas till ca ett fall per år menade han. Enligt Brandt var lagens motivering till aga löjlig. Motiveringen löd att aga skulle utdelas med ”kärleksfullt allvar och lugn besinning”⁷³. Brandt menade själv att ca 90% av all aga var aga i hastigt mod och därmed förbjuden aga. Ahlzen menade att han genom egen erfarenhet kunde påvisa att det var möjligt att behålla respekt och tilltro även till den som utdelar aga. Ahlzen avslutade med att ställa tre frågor till Brandt. ”1 Anser Brandt att hans artiklar allsidigt belyser disciplinfrågan? 2. Är det lämpligt att ensidigt använda insändarspalterna? 3. Har Brandt något positivt förslag?”⁷⁴

Brandt medgav att han hade länge arbetat för agans avskaffande och såg det som sin uppgift att ibland lyfta fram ämnet från den sidan. Lärarnas synpunkter ansåg han inte var hållbara. Han ansåg att agakommittens yttrande var att agan inte skulle förekomma, men att tidpunkten inte var den rätta för ett avskaffande och fortsatte med att utredningens syfte var att avskaffa agan som disciplinmedel. Brandt menade att höll med om kommittens alla positiva åtgärder, (syftar väl på disciplinutredningen från 1947, egen anm). Felsteg på grund av s.k.

⁷¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 3/3 1950.

⁷² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁷³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁷⁴ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

abnormitet behövdes behandlas med andra medel än aga. Han ifrågasatte motiveringen att aga endast fick endast utdelas lugnt och behärskat, men Brandt menade att man i regel inte slog då. All aga i raseri var förbjuden för då kunde man skada eleven. Brandt själv berättade om ett fall där en lärare och vän hade gett en lat pojke en örfil när han slarvade med ett tal. Eleven hade fallit i katedern Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.och svimmat av. Läraren som slagit menade att det var hans sista örfil. Brandt förklarade att han hade då hjälpt läraren och att han alltid hade hållit lärarna om ryggen när det verkligen hade behövts. Han sa att lärarna inte ville avskaffa aga eftersom de kunde råka illa ut om de skulle råka använda sig av den. Ett förbud mot agan kunde inte hindra helt att lärare slog elever men aga-användningen skulle minska. (Inga fler synpunkter från Brandt är med, även om han knappast har låtit bli att replikera på vissa av de efterföljande inläggen från klubbmedlemmarna.)

I detta livliga möte fanns också en annan inbjuden gäst, doktor Hejenstedt som lärarklubben skrev att var på deras sida. Doktorn hade försökt att från flera håll att bearbeta problemet. Han hade kommit fram till att alla ville ha bort agan, men att frågan var hur. Han menade att pressens agadiskussion var politiskt laddad och berättade att han hade en gång blivit intervjuad om synpunkter på agan. När han då hade förklarat att han var för agans bevarande hade inte intervjun publicerats och han inte blivit tillfrågad igen. Hejenstedt redogjorde för tre former av aga. Att aga sker från missnöjda personer på dåligt humör och att det då smäller vid minsta lilla orsak. Detta var ovanligt. Till den andra formen av aga tillhörde de som ansåg att det fanns något att vinna med aga och att detta var nästan borta. Den tredje formen beskrivs som kortslutningsreaktioner som Hejenstedt menade var ”en säkerhetsventil för att ej läraren vid för stor påfrestning ska ta psykisk skada.”⁷⁵ Vidare ansåg han att det var fel att överhuvudtaget diskutera det känsliga agaproblemet inför ett sk. osakkunnigt forum dvs. i pressen och politiskt. Han undrade varför denna diskussion väckts om ett problem som inte var ett problem och efterlyste tolerans och förtroende gentemot lärarna.

En rad åsikter från medlemmarna i lärarklubben efterföljde. En medlem ansåg att förtroendet mot lärare och skolan var lågt i dessa tider från sk. skrivbordslärda herrar och menade att det var lärarna som verkligen visste vad som var problem och inte dessa ”s.k.

⁷⁵ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

sakkunniga skrivbordspsykologer”.⁷⁶ Ordförande Hallin berättade att Dalarnas lärare hade på ett kretsmöte i Falun enhälligt uttalat mot ett direkt och absolut avskaffande av all aga. Han menade att när tiden var mogen skulle den bort. Han vände sig också mot tidningarna, ”...men genom den nuvarande tidningshetsen kan följden bli att omdömeslösa föräldrar läser fel mellan raderna”⁷⁷ medan lärarna inte vågade göra något. Detta ansåg han påverkade disciplineringen negativt och gynnade inte själva sakfrågan. ”Fackmän finns till allt men gäller det skolan begriper ej läraren något... Vår åsikt bör kunna beaktas utan att vi betraktas som sadister”.⁷⁸ En annan av medlemmarna gjorde en mera abstrakt jämförelse genom att berätta om en man som alltid hade piskan med sig när hans hästar sprang. Piskan skulle man nästan aldrig använda men man fick inte heller lämna den hemma för då skulle hästen ha märkt det och blivit svårare att styra. Han ansåg att det var lika med barnen.

När den nuvarande friare uppfostringstendensen från hemmens sida blivit fastare, när föräldrarna blivit en auktoritet igen, när barnen blivit bättre uppfostrade i hemmen, då kan agans borttagande diskuteras.⁷⁹

Han ville få fastare ordning i skolan. En annan lärare menade också att agan var skolans säkerhetsventil och trodde inte att barnet skulle få några psykiska verkningar av det. En lärare ansåg att ju mer som skrevs i tidningarna desto maktlösare skulle lärarna vara. Han avslutade sitt ställningstagande med att hävda att snarare var brottslingen än offret som tycktes behöva skyddas. En annan vände sig emot Brandt och tyckte att det var överdrivet att framställa lärare som sadister för aga utdelad i hastigt mod. Vidare menade han att Brandts artiklar kunde ge lärarna mindervärdeskomplex. Om en frisk pojke hade fått en örfil vid rätt tillfälle och även förtjänat det skulle inte den personen bli kränkt förklarade han. Han menade också att agan skulle självdö i alla fall och frågade varför man inte kunde låta den göra det. En till av klubbmedlemmarna berättade om hur en örfil han utdelat, hade gjort läget mycket bättre i ett barnhem där de hade stora problem att ha ordning på barnen. Han frågade om det var mer

⁷⁶ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁷⁷ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁷⁸ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁷⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

”...humant att skicka barn till specialklass än att visa dem på plats med en örfil och kanske få dem bra sedan.”⁸⁰ En annan lärare ansåg att yngre lärare som flyttade ofta kunde behöva agaparafrens stöd. Det fanns dock en medlem i lärarklubben som inte försvarade agan. Han menade att han var i alla fall teoretiskt agafientlig och att ju mer man lyckas med full sysselsättning för eleverna desto mindre disciplinproblem skulle det finnas. En annan medlem formulerade att ”hot om straff för läraren genom att avskaffa allt hot om straff för barnen ologiskt och opsykologiskt”.⁸¹ Han menade att vissa föräldrar t.o.m. kunde råda sina barn att försöka sätta dit en lärare de inte gillade. Han ansåg att det var fel att blåsa upp denna fråga till större proportioner än vad den förtjänade. Först skulle andra tillrättavisningssätt prövas innan agan kunde avskaffas. En klubbmedlem efterlyste något positivt och ansåg inte att man skulle komma tillrätta med agan genom att förbjuda den. Han ansåg att den psykiska agan var mycket värre än den kroppsliga. Att slåss fick inte vara synonymt med aga. Ytterligare en röst lyftes om att agan var som en nödvändig säkerhetsventil och att det inte handlade om att lärarna älskade att utdela aga. Han påpekade att samhället är ett rättssamhälle som måste lyda lagar och att klassen var ett samhälle i miniatyr som behövde ha sina normer. Brott skulle leda till straff. Av denna anledning skulle alltså även agan vara kvar. Detta är i stort vad som finns skrivet om mötet, men nog inte allt som sades. För i slutet av anteckningarna för detta möte står det att ”Efter några mera vilda orddueller på slutet där Brandt bl.a. kallat Lenman ärkereaktionär” kunde mötet förklarats vara avslutat efter ca fyra timmars debatt. Debatten beskrivs som helt slut först vid ungefär mitten av Sveatorget.⁸² Att denna agadebatt blev minnesvärd för Tunabygdens lärarklubb råder det ingen tvekan om, för i verksamhetsberättelsen för arbetsåret 1949-1950 berättas att de hade två marsmöten där den första var,

”förberedande med en lindrigare uppmjukning beträffande agafrågan. Det senare med Harry A. som inledare och de stora kanonerna Brandt och Hejenstedt som medagerande. Rena rama propagandan. 5.5 sidor i protokolls-boken. Alla var överens utom Brandt.”⁸³

⁸⁰ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁸¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁸² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 31/3 1950.

⁸³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 18/5 1950.

Disciplinfrågor diskuterades ibland på klubbmötena i olika sammanhang. I ett sammanträde som handlade om musikskolan och om dess betydelse, menade en av klubbmedlemmarna att musikskolan inte upprätthöll riktig disciplin och ansåg att också musklärarna behövde hjälpa till att fostra barn till lydiga människor. En annan menade att disciplinen måste vara lika god under musiklektionerna som i alla annan undervisning.⁸⁴

Agafrågan kom ibland till behandling i protokollen främst efter att nya beslut hade fattats. I protokollen berättades att kretsarna inom Folkskolläraryrket hade fått en premiss i frågan om agaparagrafens borttagande eller kvarstående. Enligt riktlinjerna för 1947 och 1950-års skolkommittéer skulle agan avskaffas och samarbetsnämnder skulle införas för att avgöra disciplinära fall. Dessa skulle bestå av fem personer; en representant från skolöverstyrelsen, en från lärarkåren, överläraren och två föräldrar där den ena av dem skulle vara moder. I den efterföljande diskussionen var lärarklubben klart skeptiska till samarbetsnämnder. Ett straff skulle komma direkt, annars skulle det vara ineffektivt. De hade förväntat sig att Skolöverstyrelsen hade istället haft sk. positiva synpunkter. De flesta ansåg att agaparagrafen skulle få bli kvar i folkskolestadgan. Och skulle agan trots allt tas bort ville lärarklubben i alla fall inte ha några samarbetsnämnder. En kommitté på tre personer utsågs för att göra ett uttalande i agafrågan. En intressant detalj i det hela är att den sammankallande i denna lilla kommitté var den enda som hade uttryckt sig att vara motståndare till aga åtminstone teoretiskt.⁸⁵ (se ovan sid 26.)

Vid ett annat tillfälle träffade lärarklubben redaktören från Dala-demokraten för att diskutera ämnet som handlade om tidningarna och uppfostringsfrågorna. Klubbmedlemmarna hade synpunkter på hur pressen fungerade och en av dem menade bl.a. att tidningarna inte var konsekventa med nyheterna om skolan. Vissa saker överdimensionerades medan andra saker gömdes undan och lärarkåren kom i kläm, menade han. Lärarklubben hade också hakat upp sig på vissa uttalanden som gjorts i tidningarna, som ”om lärarna ville observera detta...” och ”lärarna borde kunna göra åtskilligt under timmarna.”⁸⁶ En av lärarmedlemmarna förklarade

⁸⁴ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 26/10 1951.

⁸⁵ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 20/10 1952.

⁸⁶ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 23/3 1953.

att han utgick ifrån att press och lärare arbetade hand i hand och redaktören menade att det var fullständigt självklart att pressen stod på lärarnas sida.⁸⁷

I ett klubbssammanträde med Borlänge tidningens redaktör (kåsör) och en yrkesskolerektor diskuterades om de problem som ansågs ha uppstått i uppfostran bland barnen. Redaktören menade att antalet problemföräldrar säkerligen var större än antalet problembarn. De problem som ansågs vara aktuella i tiden var att barnen saknade fast styrning i sin uppfostran. Barnen ansågs helt enkelt vara bortskämda vilket redaktören menade att bidrog till att barnen skulle få det svårare att klara sig i samhället. Barnen ansågs också få för mycket pengar till nöjen, så att föräldrarna inte behövde ta lika mycket ansvar. I den efterföljande diskussionen menade en av klubbmedlemmarna att föräldrarna hade lämnat alltför mycket av uppfostransansvaret till skolan. Vidare ansåg han att barnen vågade uppföra sig mycket sämre nu än tidigare och att de delvist inte ens visste hur man skulle uppföra sig. En av lärarmedlemmarna önskade ett bättre samarbete mellan föräldrar-lärare och press för att barnen skulle bli bättre. Två av medlemmarna ansåg att problemen berodde på att kristendomen hade tappat betydelse i samhället. En av dem formulerade det genom att säga, ”Vi tvivlar i vår undervisning och i vår uppfostran. Tillbaka till kristendomen!”⁸⁸

Folkskoleläraren Gösta Ahlstrand var på besök från Gävle och talade om disciplin och moral skolan. Ahlstrand hade från en pedagogikkurs hört en talare definiera ”skolaga=barbari på grund av omogna lärares neuroser”.⁸⁹ Denna uppfattningen delade inte Ahlstrand utan menade att läraren måste ha friheter även om han gjorde fel ibland. Ahlstrand fick frågan om det fanns förbud mot aga i Gävle och svarade nej, men menade att lärarna kunde räkna med att de hamnade på tidningens första sidor ”så fort en lärare gör något”. En överlärare ansåg att lärarnas rättsliga ställning behövde förstärkas och undrade varför inte lärarna hade en liknande överenskommelse med pressen som läkarna hade. Enligt denna överenskommelse fick ingenting komma i tryck om det inte godkänts av läkarna själva. Ahlstrand ansåg att detta kunde vara ett lämpligt ärende att ta upp på förbundets nästa kongress.⁹⁰ Det finns dock ingen material bland protokollen som tyder på att ärendet togs upp senare.

⁸⁷ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 23/3 1953.

⁸⁸ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll. 2/11 1953.

⁸⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 29/4 1957. AI-4. Volym 1

⁹⁰ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 29/4 1957. AI-4. Volym 1

SKOLÖVERSTYRELSENS ANVISNINGAR I DISCIPLINS- OCH FOSTRANSFRÅGORNA.

Detta kapitel handlar om de anvisningar som Skolöverstyrelsen gav till lärare efter att agaförbudet var genomfört och utgår från Skolöverstyrelsens skrift *Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier*. Den utkom 1959, ett år efter agaförbudet.

I denna skriftserie poängteras vikten av fostran i skolan. ”Skolans mest centrala uppgift vid sidan av kunskapsmeddelandet är ...att fostra till arbete, punktlighet, ordningssinne, redlighet ansvars- och plikt känsla”.⁹¹ Skolöverstyrelsen lyfte fram att fostran skedde genom ett flertal olika sätt. Som exempel har de speciellt skrivit om studiefostran, de olika teoretiska ämnenas fostrande inflytande, fysisk fostran, estetisk fostran, fostran genom praktiskt arbete och ekonomisk fostran. Inom fältet fysisk fostran beskrivs gymnastiken med lek och idrott ha särskilt goda förutsättningar för att utveckla sociala egenskaper som kamratanda och rättvisa. Som en relevant del i den ekonomiska fostran beskrivs vikten av att lära eleverna att sociala förmåner som fria läroböcker och kostnadsfria skolmåltider inte är gratis, utan betalas av medborgarna med skattemedel osv.⁹² Den fostrande delen finns med som en röd tråd i hela denna skrift och exempel på detta finns inom i stort sett varje rubrik.

I Skolöverstyrelsens skrift finns en mängd anvisningar och ibland också konkreta råd för upprätthållandet av ordningen och disciplinen i klassen. Placeringen av eleverna i klassen kunde vara mycket viktig och skulle även ”tjäna klassens disciplinering”.⁹³ Om disciplinen i klassen betonas vikten av att få eleverna att förstå meningen med upprätthållandet av ordningen. Disciplinen fick inte innebära ”en blind och kritiklös underkastelse från lärjungarnas sida”, utan eleverna skulle få en motivering till skolans disciplinära krav. En fast disciplin krävde inte i regel några hårda medel, utan barn och ungdomar som mötte uppmuntran och behandlades med förståelse från de vuxna skulle allmänt också visa en god inställning. För att läraren skulle kunna få respekt från eleverna behövde han också visa

⁹¹ Skolöverstyrelsen (1959) S 17.

⁹² Skolöverstyrelsen (1959) S 17-21.

⁹³ Skolöverstyrelsen (1959) S 22.

respekt mot dem som självständiga individer. Överhuvudtaget betonade Skolöverstyrelsen lärarens roll. Läraren skulle i klassen ”visa fasthet, lugn och säkerhet”, vara rättvis och behärska sitt ämne.⁹⁴ Skolöverstyrelsen menade att skillnaden mellan lärare och elev i ålder och ställning gav en ”självklar utgångspunkt för fast ledning”. Denna utgångspunkt skulle inte på något sätt vara ett hinder för den förtroendefulla kontakten mellan lärare och elev. Om en lärare fick disciplinsvårigheter handlade det i första hand om att söka anledningen till hur problemet hade uppstått. Läraren kunde ha skäl att fundera om hans eget beteende hade påverkat. I första hand skulle problemen lösas genom lugna och sakliga samtal. Som disciplinära medel fanns varning och avstängning från undervisningen att tillgå. Dessa åtgärder förklarade Skolöverstyrelsen vara allvarliga och fick endast användas efter noggranna överväganden och då det fanns skäl att anta straffen skulle leda till önskad effekt. Avstängningen innebar att eleven uteslöts ur ett kollektiv, dvs. klassen och fick tänka till ordentligt. Efter en stund skulle eleven få ”känslor av obehag, och en önskan att åter inträda i kollektivet uppträder”.⁹⁵ Betoningen på kollektiv finns även på andra håll i Skolöverstyrelsens anvisningar. Lärarna skulle vid första och bästa tillfälle ”få till stånd en spontan diskussion om solidaritetsfrågan”. Detta ansågs vara viktigt för att motverka sk. falsk solidaritet. Enligt anvisningarna var det också viktigt att få ordning på ”ur social synpunkt dåliga ledare” för att de inte skulle förtrycka de svagare eleverna. Ibland kunde det vara lämpligt att ge ”trotsiga elever ledande poster i klassens och skolans tjänst.” Detta för att kunna använda deras aktivitet värdefullt och för att de kunde lära sig att samarbeta och ta hand om andra.⁹⁶

Skolöverstyrelsen poängterade betydelsen att lära eleverna ordning och punktlighet, vilket beskrevs som en väsentlig uppgift i skolan.⁹⁷ Ett nära samarbete mellan skolan och hemmet framställs som ett krav i de ungas fostran. Det ansågs vara viktigt med ett gott samarbete mellan lärare och föräldrar för att skolan och hemmet inte skulle bli isolerade från varandra. Qvarsebo beskriver att Skolöverstyrelsen hade låg tilltro till hemmen och ville att skolan skulle med tilltro och förtroende mot hemmen verka dolt för barnens uppfostran, (se ovan sid

⁹⁴ Skolöverstyrelsen (1959) S 23.

⁹⁵ Skolöverstyrelsen (1959) S 24.

⁹⁶ Skolöverstyrelsen (1959) S 22. Se även Qvarsebo, S 119.

⁹⁷ Skolöverstyrelsen (1959) S 24-25.

). Det ligger nog mycket i Qvarsebos påstående för anvisningarna om samarbetet mellan skolan och hemmet beskrivs mycket detaljerat. Samtidigt poängteras vikten av finkänslighet i kontakten med hemmen, för att skolans "...intresse inte uppfattas som påträngande nyfikenhet och omotiverad inblandning"⁹⁸. Följande citat är en sådan antydning på kontroll, där Skolöverstyrelsen menade att i vissa fall var det önskvärt att främst klassföreståndaren:

"...på lämpligt sätt kontaktar målsmännen för att skaffa sig den kännedom om de enskilda elevernas hemförhållanden och fritidssysselsättningar, som han behöver för att kunna rätt bedöma lärjungarnas uppförande, skolprestationer och eventuella skolsvårigheter".⁹⁹

Det ansågs också vara viktigt att skolan redogjorde för ordningsreglerna i skolan för hemmen och att skolan anordnade föräldramöten i mindre grupper under klassföreståndarens ledning. Vid sådana möten kunde viktiga frågor för skolan och hemmet ventileras, som läxläsning, disciplinfrågor, radio och television, föreningsverksamhet umgängesformer mm.¹⁰⁰ I detta samarbete med hemmen var också fler aktörer inblandade. Skolläkaren skulle delta i de obligatoriska utredningar som skolan skulle göra för "...elever med allvarigare beteenderubbningar eller långvariga anpassningssvårigheter". Skolläkaren kunde då genom sin "medicinsk-psykologiska syn på problemet", kunna hitta ett orsakssammanhang som han ev. med hjälp av en specialist kunde ge råd till behandling. En av skolsköterskans roller var att i samråd med lärare och genom egna iakttagelser skaffa sig en uppfattning vilka som var i behov undersökning och observation. Hembesöken erbjöd tillfälle att komma i närmare kontakt med föräldrarna för att ge råd i hälsovårdsfrågor. Efter bästa möjlighet skulle hon försöka "ändra påtagliga missförhållanden, t. ex. beträffande kostvanor, sömn, utevistelse och läxläsning". Skolöverstyrelsen betonade att det var särskilt viktigt att ägna uppmärksamhet åt kontrollbarnens hemförhållanden.¹⁰¹

Skolan skulle alltså inte bara hjälpa hemmen att fostra, utan också hjälpa dem att fostra

⁹⁸ Skolöverstyrelsen (1959) S 13.

⁹⁹ Skolöverstyrelsen (1959) S 12.

¹⁰⁰ Skolöverstyrelsen (1959) S 11.

¹⁰¹ Skolöverstyrelsen (1959) S 52.

rätt. Förutom detta gav också Skolöverstyrelsen en mängd direktiv från allt hur läraren skulle uppträda till gentemot sina elever till de disciplinmetoder som nu fanns tillgängliga när agan var förbjuden. Om förbudet i sig nämns inte ord, men däremot annars handfasta råd till hur lärare skulle fungera och agera i en metodorienterad anda, med bestämda problem och lösningar.

SLUTDISKUSSION

1947-års skoldisciplinutredning var ett resultat av de starka protester som följde från lagförslaget om ett avskaffande av skolagan. Protesterna kom från framförallt lärarkåren och Skolöverstyrelsen om än av olika skäl, (S 13-14). Disciplinutredningen kom inte alls fram till att aga skulle avskaffas, utan rekommenderade snarare skärpta ordningsregler och gav i alla fall mig en bild av att tiden för ett bortskaffande av aga inte var mogen ännu. Detta var i linje med vad Skolöverstyrelsen ansåg också.

I Tunabygdens lärarklubb och dess studiecirkel bedrevs en hel del diskussioner som berörde aga, disciplin och fostran överhuvudtaget. Lärarklubben verkar i stort ha varit överens i dessa frågor och det fanns endast en person som uttryckte sig vara motståndare till aga. Hela debatten om aga kulminerades i mötet där den aktive agamotståndaren och före detta folkskoleinspektören Brandt deltog. Brandt upplevdes tydligt som en nagel i ögat eftersom han hade upprepade gånger skrivit insändare till tidningen i agafrågan och som enligt klubbmedlemmarna bidrog till att lärare i värsta fall skulle kunna för allmänheten framstå vara sadister som ville slå barn, (S 25).

Göran Sparrlöf har bl.a. skrivit om de konflikter som fanns mellan den manliga lärarförbundet och den gamla SAF och de två kvinnliga lärarförbunden, främst angående lönerna. Sparrlöf beskrev året 1946 som en vändpunkt då konflikten tystnade och en tanke om förbundssammanslagning föddes. En viktig del i denna väg mot förbundssammanslagning

måste ha varit det nya sättet att organisera SAF med medlemmar från samtliga tre lärarförbunden, där alla hade vetorätt. En annan faktor som väl kan ha påverkat denna utveckling mot förbundssammanslagning, var att de tre förbunden kunde enas med ett offentligt utlåtande i agafrågan. Detta gemensamma ställningstagande lär ha kommit tidsmässigt lämpligt eftersom skolkommisionens förslag om ett agaförbud kom samma år som det nya SAF bildades och det fanns en fråga direkt som de tre lärarförbunden kunde enas kring mycket lättare än exempelvis lönefrågan. (S 10-11).

Under arbetets gång (och med god handledarhjälp) har jag fått klarhet att diskussionen om disciplinen och agan i folkskolan handlade om betydligt mer än om rätten att slå elever. Med klar majoritet var lärarna emot ett avskaffande av skolagan och detta mönster är sig lik bland medlemmarna i Tunabygdens lärarklubb. Ett starkt anledning till denna motstånd var att lärarna var missnöjda med den starka centralstyrning som de upplevde att de var utsatta för. Detta framkommer i såväl folkskolestyrelsernas uttalande i agafrågan som bland klubbmedlemmarna. De tre lärarförbundens styrelseuttalande menar jag sätter fingret bra på problemet. De menade att hela lagförslaget var "...till sin anda sådan, att läraren, då det gäller rättelse av sköteslösa och vanartiga elever," skulle bli ställd utanför och tvingad att vända sig till högre instanser i frågor de klarade att hantera själva. (Sid.13). I ett annat citat från ordförande Hallin från lärarklubben framkommer också detta tydligt. "Fackmän finns till allt men gäller det skolan begriper ej läraren något... Vår åsikt bör kunna beaktas utan att vi betraktas som sadister". (Sid. 25). Lärarna upplevde att denna starka centralstyrning var en misstroendeförklaring mot lärarna som yrkesgrupp. Debatten om agan handlade alltså förutom rätten att aga barn i skolan i högsta grad om en kamp för lärarprofessionen.

Hur vanligt det var med aga i folkskolan är naturligtvis svårt att svara på, men från Tunabygdens klubbmöten framkommer det tydligt att aga var en sk. säkerhetsventil som sällan skulle användas. Det som däremot framkommer tydligt i mitt material och som Qvarsebo betonar är att det handlade aldrig om att släppa på disciplinen i skolan. En skola utan disciplin ansågs kunna leda till frihet med beteenden som karriärism och egocentrism. Qvarsebos analys om att det var formerna för disciplineringen som ändrades i och med agaförbudet anser jag är riktig. Den nya disciplineringsstrategin handlade om att verka dolt och

på distans och i den strategin ingick det att lära känna barnet och dess hemförhållanden så noga som möjligt. Förtroendet för barnens hemmiljö var låg och skolan hade en viktig uppgift med att uppfostra barnen rätt. Rätt uppfostran handlade i det här fallet om tilltron till experter. (S. 6-7, 31-32). Ett exempel på detta var skolläkaren som genom sin ”medicinsk-psykologiska syn på problemet”, kunde hitta ett orsakssammanhang som han ev. med hjälp av en specialist kunde ge råd till behandling.

Avslutningsvis som en liten reflektion kan man fundera på om agaförbudet innebar en utveckling mot en mera human skola. Med tanke på att agaförbudet innebar i alla fall ett formellt skydd för eleven och att läraren knappast alltid kan ha varit konsekvent och rättvis i sina beslut i aga-användningen, var beslutet naturligtvis fullt rimligt och även välkommen. Samtidigt har läraren idag precis samma behov av att ha kontroll över klassrummet och eleverna som lärarna hade på folkskolan. Frågan är då vad läraren som kanske har svårigheter att hålla ordning på vissa av eleverna använder för metoder för att upprätthålla ordningen. Kan man dra en tydlig skiljelinje mellan exempelvis en lärare som använder humor med kanske ironi till var gränsen går för vad eleven upplever som kränkande behandling?

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor.

Dalarnas folkrörelsearkiv.

Sv. Folkskolläraryrkeförbund, Tunabygdens lärarklubb FAW/36.1974. (arkivförteckning). Volym 1. A I: 1-4 Mötesprotokoll 1930-1963

Sv. Folkskolläraryrkeförbund, Tunabygdens lärarklubb FAW/36.1974. (arkivförteckning). Volym 2. F I:1 Stadgar, samt F III:1 Studiecirkel 1944-1946

Tryckta källor

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 1950:3, *Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m.m.* Avgivet den 20 januari 1950 av 1947 års skoldisciplinutredning

Kungliga Skolöverstyrelsens Skriftserie

Allmänna anvisningar för undervisning och fostran på skolans högre stadier, Kungliga Skolöverstyrelsen, Stockholm 1959

Småtryck

Brandt E.G.C. *Bort med kroppsagan!* Småtrycksamlingen, Dalasamlingen, Falun, 1938

Litteratur

Qvarsebo, Jonas, *Skolbarnets fostran. Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946-1962*, Linköping, 2006

Richardson, Gunnar, *Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950*, Stockholm, 1983

Sparrlöf, Göran. "Vi manliga lärare"- *Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920-1963*. Linköping 2007

Widén Martin. *Lärarnas ställning och organisatoriska verksamhet. Svenska folkskolans historia*, VI, Viktor Fredriksson (red.) Stockholm, 1971